

ЧАСТИНА І

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ СТРАТЕГІЇ ТА ФОРМИ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

УДК 94:327.53-57

Толстов С.В.

ЄВРОАТЛАНТИЧНЕ СПІВТОВАРИСТВО В УМОВАХ ПЕРЕХІДНОГО СТАНУ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ

Глобальна фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. та її політичні наслідки мали суттєвий вплив на міжнародні відносини. Зміни в міжнародній системі зумовили змістовну корекцію зовнішньополітичних стратегій держав євроатлантичного простору. Обрання президентом США Д. Трампа стало поштовхом до зміни пріоритетів зовнішньої політики США та відносин у середовищі умовного євроатлантичного співтовариства. Внутрішні ускладнення в межах європейського інтеграційного проекту та початок процесу Brexit стали поштовхом і до перегляду концепції міжнародної безпеки ЄС, традиційних форм політичних і безпекових відносин між США та ЄС, а також між ЄС та НАТО. Нова реальність зумовила дискусію про життєздатність неоліберального міжнародного порядку, який ґрунтувався на трансатлантичній солідарності та видавався непохитним упродовж 1990-х – першої половини 2000-х рр.

Ключові слова: стратегія, концепція, зовнішня політика, безпека, євроатлантичне співтовариство, міжнародна система.

Толстов С.В. Евроатлантическое сообщество в условиях переходного состояния международной системы.

Глобальный финансово-экономический кризис 2008-2009 гг. и его политические последствия оказали существенное влияние на международные отношения. Изменения в международной системе обусловили содержательную коррекцию внешнеполитических стратегий государств евроатлантического пространства. Избрание президентом США Д. Трампа стало толчком к изменению приоритетов внешней политики США и отношений в среде условного евроатлантического сообщества. Внутренние трудности европейского интеграционного проекта и начало процесса Brexit стали толчком и к пересмотру концепции международной безопасности ЕС, традиционных форм политических отношений между США и ЕС, а также между ЕС и НАТО. Новая реальность обусловила дискуссию о жизнеспособности неоллиберального международного порядка, который основывался на трансатлантической солидарности и представлялся незыблемым на протяжении 1990-х - первой половины 2000-х гг.

Ключевые слова: стратегия, концепция, внешняя политика, безопасность, евроатлантическое сообщество, международная система.

Tolstov S. The Euro-Atlantic Community within the Transitional Stage of the International System.

The global financial crisis of 2008-2009 and its political consequences had a significant impact on international relations. Changes in the international system led to a substantial correction of the foreign policy strategies of the Euro-Atlantic states. The election of Donald Trump as the US President was the impetus to change the priorities of the US foreign policy and relations among the conventional Euro-Atlantic community. The internal difficulties of the European integration project

and the beginning of the Brexit process have also triggered a revision of the EU's international security concept, as well as the traditional forms of political relations between the US and the EU, and between the EU and NATO. The new reality evoked a discussion on the viability of the neoliberal international order based on transatlantic solidarity which seemed unshakable throughout the 1990s and the first half of the 2000s.

Keywords: *strategy, concept, foreign policy, security, Euro-Atlantic community, international system.*

Глобальна фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. прискорила зміни в системі міжнародних відносин. Найбільш відчутно це позначилося на балансі сил і впливів, який встановився після й багато в чому внаслідок розпаду СРСР та процесів глобалізації 1990-х рр. Деякі з новітніх тенденцій були передбачені дослідниками у прогностичних розробках, що стосувалися можливих зрушень у відносинах між провідними державними суб'єктами. Інші ж виявилися лише в ході поточної взаємодії міжнародних акторів упродовж останнього десятиліття.

Поштовхом до формування нової конфігурації міжнародних відносин та переорієнтації політичних процесів стало зростання економічної ваги провідних незахідних держав, що мали власне бачення глобального устрою та дотримувалися відмінного політичного позиціонування. На думку західних авторів, зростання ролі важливих незахідних країн становило виклик принципам «ліберального інтернаціоналізму», адже такі країни, як Бразилія, Китай, Індія та інші мали «відмінний від західного культурний, політичний, економічний досвід» і сприймали світ крізь призму своїх антиімперських й антиколоніальних традицій [1].

Однак суперечності загострювалися й поміж країнами євроатлантичного співтовариства. Цьому сприяли системна криза європейського інтеграційного проекту, невдачі на переговорах між США та ЄС щодо створення «трансатлантичного торговельно-інвестиційного простору», поява на Близькому та Середньому Сході територій, контрольованих радикальними ісламістами та зрештою обрання Д. Трампа президентом США. В своїй сукупності ці чинники породжували сумніви в стабільності глобальної гегемонії співтовариства західних держав та їхніх політичних партнерів поза зоною Євроатлантики. Як зазначав професор Принстонського університету Дж. Айкенберрі, песимістично налаштовані коментатори були схильні розцінювати ці явища як пряму загрозу ліберальному світовому порядку, уявна альтернатива якому малювалася у вигляді «системи конкуруючих і розрізнених блоків, розмежування сфер впливу, регіонального суперництва та мереж меркантилізму» [1].

Залишаючи осторонь теоретичні оцінки стану багатополярності та тенденцій еволюції міжнародної системи доцільно відзначити, що головною й безсумнівною ознакою глобальної палітри початку ХХІ ст. стало посилення розбіжностей між суспільно-політичними, економічними та соціокультурними інтересами різних країн світу. Усвідомлення нерівних можливостей підштовхувало уряди багатьох країн все більш наполегливо обстоювати власні програми й підходи без огляду на запрограмовану матрицю центр-периферійних відносин, закладену наприкінці 1980-х рр. Цьому вочевидь сприяла критична переоцінка результатів глобалізації та низки стратегічних

невдач зовнішньої політики США, таких як нерезультативні з погляду їх політичних наслідків військові операції в Афганістані та Іраку, інтервенція країн-членів НАТО у Лівії, руйнування й соціальні лиха в перебігу інтернаціоналізованого військового конфлікту в Сирії, невиразна позиція щодо російсько-українського конфлікту й неспроможність припинити розгортання ракетно-ядерної програми КНДР. Розхитуванню традиційних уявлень сприяли й демонстративна відмова російського керівництва від загальних правил та обмежень у відносинах європейської безпеки та настання «ери рішучості» в політиці острівного будівництва КНР у Південнокитайському морі.

Зміни у міжнародних відносинах різною мірою впливають на позиціонування окремих країн та міждержавних об'єднань, що дістає відображення в корекції зовнішньополітичних концепцій і доктрин. Серед головних факторів, які мають враховуватися в оцінках поточного зовнішньополітичного позиціонування державних і колективних суб'єктів міжнародних відносин, доцільно відзначити наступні:

- Спостерігається важка й подекуди болісна переоцінка наслідків глобалізації. Якщо впродовж 1990-х рр. глобалізація сприяла посиленню економічного впливу США та ЄС і розглядалася переважно як «американський проект», то на початку 2010 р. її наслідки все більшою мірою пов'язувалися з прогресуючою деіндустріалізацією США та інших розвинених країн євроатлантичної спільноти.

- На тлі боргової та бюджетної кризи у державах євроатлантичного співтовариства суттєвих конкурентних переваг здобули окремі країни з експортноорієнтованими економіками, насамперед КНР і деякі експортери енергоресурсів.

- Глобальні економічні дисбаланси призвели до загострення конкуренції між індустріально розвиненими державами. Це спричинило суттєві суперечності в ході переговорів та зрештою припинення спроб створення Трансатлантичної зони вільної торгівлі та інвестицій, а також скасування за рішенням президента Д. Трампа угоди про Транстихоокеанське партнерство (ТТП).

- Домінування США та їхніх союзників у військово-технологічній сфері виявилось менш тривким, аніж на це розраховували структури військового планування, і далеко не абсолютним. Успіхи Росії та КНР у розбудові військових потенціалів обумовили посилення гонки озброєнь, потребу в значній модернізації ядерних і звичайних озброєнь і вимушене збільшення військових витрат.

У цьому ракурсі видається важливим відстеження низки об'єктивних та суб'єктивних обставин, які впливають на концептуальні підходи країн євроатлантичного простору. Серед них пріоритетне значення мають:

- загострення політичних, структурних та ідеологічних суперечностей між урядовими колами США та низки країн ЄС;

- девальвація напрацьованих у попередній період механізмів політичної координації між США та провідними країнами ЄС;

- криза постбіполярної моделі європейської безпеки у зв'язку з російсько-українським конфліктом та в ширшому розумінні – його міжнародно-політичними наслідками;

- усвідомлення зростання небезпеки в зв'язку з розмороженням локальних конфліктів та посиленням російського політичного впливу в Східній та Південно-Східній Європі;

- автономізація політичного курсу Туреччини і політико-аксіологічний конфлікт між турецьким керівництвом та урядовими колами країн ЄС;

- розробка та втілення адміністрацією США нових політичних проектів та ініціатив у регіонах Близького та Середнього Сходу і Центрально-Східної Європи.

Перелічені аспекти вказують на виникнення принципово нової конфігурації в політичних і безпекових відносинах країн євроатлантичного регіону, яка загалом відображає суперечливі ознаки становлення багатополлярної міжнародної системи. З урахуванням цих тенденцій виглядає доцільним аналіз нових мотивів та змістовних акцентів, які знаходять відображення в зовнішньополітичних стратегіях держав євроатлантичного простору.

Після тривалих попередніх дискусій Європейська Рада 28 червня 2016 р., менше ніж через тиждень після британського референдуму про вихід з ЄС (23 червня 2016 р.), схвалила «Глобальну стратегію ЄС у сфері зовнішньої політики та безпеки» [2]. Нова стратегія замінила попередній, надто загальний за змістом доктринальний документ, прийнятий ще 2003 року, який вочевидь утратив цілераціональну функцію. Показово, що в новій стратегії сучасний стан справ відверто названо «екзистенціальною кризою» як усередині ЄС, так і за його межами. Наголошуючи на тому, що громадяни країн ЄС та «весь світ» зацікавлені в «сильній Європі», автори документу акцентували увагу на необхідності усунення існуючих загроз, що перешкоджають європейському проекту, який «приніс безпрецедентний мир, розквіт і демократію» [2, р. 7, 13].

Показово, що криза європейської безпеки визначається як зовнішній чинник («європейська система безпеки була порушена на сході від наших кордонів»). Серед основних існуючих загроз згадуються тероризм і насильство, які несуть лихо для країн Північної Африки, Близького Сходу, а також для Європи. В документі відзначено, що в окремих регіонах Африки економічне зростання відстає від демографічного, зростає напруга в Азії, а зміни клімату спричиняють додаткові ускладнення.

Разом з тим, стратегія нагадує про величезні можливості, що їх надають «глобальне зростання, мобільність і технічний прогрес», а також зміцнення партнерських відносин ЄС з третіми країнами, які «забезпечують умови для нашого добробуту й дозволяють все більшій кількості людей уникати бідності, жити довше й вільніше». В якості головної мети проголошено зміцнення єдності Союзу та забезпечення його важливої сукупної ролі у світі на засадах спільних інтересів, принципів, пріоритетів та цінностей [2, р. 7]. Показово, що градація пріоритетів має саме таку послідовність, а саме – інтереси, принципи, цінності.

Концепція безпеки ЄС містить наступні елементи:

- ЄС має чіткий намір сприяти збереженню миру й «забезпечувати безпеку своїх громадян і регіону». Висловлено розуміння, що внутрішня безпека ЄС залежить від миру та стану середовища за межами кордонів Союзу.

- Добробут вважається неподільним. Це підкреслює важливість реалізації цілей сталого розвитку в усьому світі, існування «відкритої та справедливої» міжнародної економічної системи і безперешкодного доступу до «спільних глобальних просторів та ресурсів» (global commons).

- ЄС обстоює «світовий порядок, побудований на правилах». Ключовим принципом такого порядку має бути багатосторонність, а ООН – його основою.

- Принципи ЄС ґрунтуються на поєднанні реалістичної оцінки стратегічної обстановки, ідеалістичного прагнення побудувати кращий світ та «принципового прагматизму» в зовнішніх діях. При формуванні зовнішньої політики пріоритет мають внутрішні інтереси Союзу.

- В умовах взаємозалежності ЄС співпрацюватиме з іншими акторами. ЄС буде відповідальним глобальним гравцем, однак наполягає на «спільній відповідальності» держав та міждержавних об'єднань [2, р. 8].

- Поміж основних географічних напрямків спільної зовнішньої та безпекової політики в стратегії виокремлено регіони Середземномор'я, Близького Сходу та Африки, трансатлантичні відносини, взаємозв'язок між добробутом Європи і безпекою в Азії та співробітництво в Арктиці.

Серед поточних пріоритетів зовнішньої політики ЄС вказано п'ять напрямів:

- Посилення заходів, спрямованих на гарантування безпеки Союзу, включно зі зміцненням «стратегічної автономії» в сферах оборони, боротьби з тероризмом, кібербезпеки, енергетики і стратегічних комунікацій. З цією метою «країни-члени ЄС мають втілити в життя зобов'язання про взаємну підтримку і солідарність, закріплені в (установчих) Договорах». Водночас ЄС забезпечуватиме свій внесок у систему колективної безпеки в Європі в тісній взаємодії зі своїми партнерами, у першу чергу з НАТО.

- Підтримка державної та соціальної стійкості в країнах, розташованих на схід і південь від ЄС (від Центральної Азії до Центральної Африки). В межах політики розширення відзначена важливість «процесу прийняття нових членів на засадах суворих і справедливих умов для зміцнення стійкості в країнах Західних Балкан і Туреччині». Привабливість ЄС у межах Європейської політики сусідства має сприяти перетворенням у суміжних країнах та поза суміжним простором.

- Комплексний підхід до розв'язання конфліктів з використанням всеосяжних партнерських угод. ЄС буде сприяти зміцненню миру на засадах комплексного та «всеосяжного підходу до вирішення конфліктів і криз». ЄС має діяти на всіх стадіях конфліктного циклу, включно з попередженням, діями з реагування на кризу, інвестуванням в стабілізацію та недопущенням дочасної відмови від участі у попереджувальних заходах у разі виникнення нового конфлікту.

- Сприяння регіональним кооперативним системам. Відзначається важливість регіональної співпраці та добровільних форм регіонального

управління, які дозволять краще впоратися з загрозами безпеці, скористатися економічними можливостями глобалізації й позитивно впливатимуть на міжнародні відносини. Відкриті до співпраці регіональні системи вважаються основним засобом, який має сприяти підтримці миру і сприятливих умов розвитку ЄС у XXI ст.

- Просування глобального управління в XXI ст. ЄС підтримує повноваження ООН і прагне багатостороннього міжнародного порядку, побудованого на правилах і нормах міжнародного права. Ці наміри передбачають не тільки збереження, а й трансформування існуючої системи [2, р. 9-10].

Як бачимо, в новій стратегії ЄС мова йде про наміри участі в різних формах глобального та регіонального управління з метою поліпшення керованості міжнародними процесами й чіткішого визначення конкретних цілей у різних регіонах. Висловлено намір посилити автономну роль Союзу в сферах оборони й безпеки (аж до забезпечення повного спектру оборонних можливостей для реагування на зовнішні кризи). Оскільки «співпраця в питаннях оборони має стати нормою» [2, р. 45], це вимагатиме створення міцної європейської оборонної промисловості. Стратегічна автономія відграватиме вирішальне значення для збереження спроможності Європи ухвалювати власні рішення й діяти відповідним чином у якості «спільноти безпеки» [2, р. 10-11, 20, 45]. Більш надійна європейська оборона важлива й для забезпечення здорового трансатлантичного партнерства зі США [2, р. 20].

В стратегії ЄС викладено поточне бачення стану європейської безпеки. В цьому сенсі визнається загроза «миру і стабільності в Європі», спричинена порушенням Росією міжнародного права, дестабілізацією ситуації в Україні та тривалими конфліктами в регіоні Чорного моря, які стали «викликом для основ європейської системи безпеки» [2, р. 33]. Серед міжнародних організацій ЄС наголошує на зміцненні співпраці з Радою Європи і ОБСЄ – «панєвропейською організацією», що має трансатлантичні зв'язки і «становить основу європейської системи безпеки» [2, р. 33-34].

Декларуючи намір захищати міжнародне право, демократію, права людини, співробітництво і право кожної держави вільно визначати своє майбутнє, ЄС в якості одного зі своїх стратегічних завдань підтверджує зацікавленість у відносинах з Росією. Передумовою для поліпшення цих відносин вважається «повне дотримання міжнародного права і принципів, покладених в основу європейської системи безпеки включно з Гельсінкським Заключним актом і Паризькою Хартією». ЄС має намір сприяти стійкості східних сусідів і «обстоюватиме їх право вільно визначати ступінь зближення з ЄС». Разом з тим, враховуючи взаємозалежність ЄС і Росії, ЄС «буде взаємодіяти з Росією ... у випадках, коли їхні інтереси перетинаються». Перелік питань, по яких сторони вже співпрацюють, може бути доповнений проблематикою кліматичних змін, співпрацею в Арктиці, морською безпекою, освітою, спільними дослідженнями і прикордонним співробітництвом [2, р. 33].

На виконання цілей стратегії Європейська служба зовнішніх дій розробила «План дій» у сфері безпеки та оборони, затверджений Європейською Комісією

30 листопада 2016 р. На його основі восени 2017 р. було узгоджено пакет заходів, що стосується визначення нових політичних завдань, забезпечення їх фінансування та способів виконання Спільної декларації ЄС-НАТО від 8 липня 2016 р.

Нові політичні цілі мають забезпечити більшу увагу ЄС до розвитку оборонного комплексу. Для фінансування розробок у галузі оборони створюється Європейський оборонний фонд. Проте затверджені плани поки що не передбачають створення європейської армії, генерального штабу на штат ставки Верховного головнокомандуючого Об'єднаними збройними силами НАТО в Європі чи територіальної оборони, яка мала б дублювати функції НАТО. Мова йде про посилений режим військової співпраці між ЄС і НАТО, яка охоплює 42 конкретних напрямів і має піднести відносини цих інституцій на новий рівень. Такий підхід має надати ЄС більші можливості сприяти миру й безпеці в регіоні свого сусідства і за його межами.

Черговим кроком стало підписання 13 листопада 2017 р. декларації країн ЄС про наміри приймати участь у «постійному структурному співробітництві з питань безпеки та оборони» (PESCO). На практиці участь у PESCO складатиметься з двох частин – зобов'язань і проєктів. Початковими учасниками угоди стали Австрія, Бельгія, Болгарія, Греція, Естонія, Кіпр, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія та Швеція, які виявили наміри спільно вдосконалювати обороноздатність, інвестувати в спільні проєкти, посилювати оперативну готовність та забезпечувати спільне реагування на кризові ситуації. 14 грудня до цього проєкту приєдналися Ірландія та Португалія. Нова форма співпраці охоплюватиме 25 з 28 країн ЄС, адже Лісабонський договір передбачає можливість асиметричної й добровільної участі держав-членів в оборонній взаємодії. Таким чином осторонь від PESCO залишилися тільки Велика Британія, Данія та нейтральна Мальта.

Зміни в світогляді європейської політичної еліти були чималою мірою прискорені розходженнями в оцінках й суперечностями з адміністрацією Д. Трампа. Ще на етапі передвиборчої кампанії позиціонування Д. Трампа було побудовано на запереченні переконань американського істеблішменту в незмінності місії США як гаранта неоліберального світового порядку та лідера західного світу. Такий ревізійський підхід зберігався і після інавгурації в низці указів, заяв і політичних рішень. Серед них – прагнення повернути до США втрачені внаслідок глобалізації виробничі потужності, захист кордонів від небажаних іммігрантів, реформування НАТО та переведення на самоокупність безпекової допомоги союзникам. У посланні до Конгресу США (28 лютого 2017 р.) Д. Трамп закликав союзників і партнерів у Європі, на Близькому Сході та в АТР до «справедливого розподілу» військових витрат. Підтвердивши намір дотримуватися зобов'язань перед партнерами і союзниками, Д. Трамп водночас наголосив, що бачить своє завдання в тому, аби «представляти США, а не весь світ» [4].

Проголошений Д. Трампом курс «Америка понад усе» ґрунтувався на запереченні масштабних і довготривалих військових кампаній у віддалених регіонах. На загал, феномен Д. Трампа полягав у тому, що він наважився безапеляційно поставити питання, чи вартий статус глобального лідера витрат, які випливають із надмірних зовнішніх зобов'язань військового і політичного характеру. Вже початкові кроки президентства Трампа засвідчили, що, попри силові переваги та значно більші, ніж в інших країн військові та дипломатичні можливості, лідерство США не вважається автоматичною статусною функцією. Найбільш гостру критику з боку європейських опонентів Трампа викликали його вимоги про вирівнювання оборонних видатків у межах НАТО. Відзначимо, що такий підхід не був несподіваним. Адже і президент Б. Обама, принаймні на двох останніх самітах альянсу, вимагав від європейців збільшити оборонні витрати до рівня 2% ВВП. Проте лише Трамп наважився відкинути політкоректність і розпочати відверту дискусію про матеріальну ціну безпекових гарантій.

Під впливом гострих дискусій та суперечностей в середовищі політичної верхівки республіканської партії, політична програма Д. Трампа була піддана суттєвій корекції. Попри відмову від традиційних установок і спроби перегляду основних постулатів зовнішньополітичного курсу, адміністрація Трампа була змушена враховувати настрої політичного істеблішменту. Ухвалений Конгресом у липні 2017 р. закон про «Протидію супротивникам Америки за допомогою акту про санкції» консолідував обмеження, запроваджені проти Ірану, Російської Федерації та Північної Кореї, чим поставив подальші дії президента та уряду під нагляд з боку законодавчого органу [5]. Законодавче закріплення санкцій означало збільшення ролі Конгресу в регулюванні санкційних режимів проти найвідвертіших «супротивників Америки». Принагідно Конгрес ухвалив окреме визначення, яке стосується безпекових гарантій союзникам згідно ст. 5 Північноатлантичного договору 1949 р. та підтверджує принцип колективної оборони між членами НАТО. Разом із тим, «санкційний акт» спростував розрахунки російського керівництва на розподіл геополітичних сфер впливу в форматі «концерту» великих держав або формальної змови на кшталт «Ялти-2».

При поверховому огляді процес формування зовнішньополітичного курсу адміністрації Трампа виглядав як доволі хаотичний і непослідовний. Однак такі оцінки справедливі лише частково. Оцінюючи досвід зовнішньої політики США впродовж 2017 р., можна констатувати наступні тенденції:

- Адміністрація Д. Трампа бачить головну небезпеку в ядерних приготуваннях Північної Кореї, яка шантажує США та американських союзників на Далекому Сході. Діапазон розбіжностей з цього приводу усередині адміністрації США окреслюють заяви Трампа про можливість знищення КНДР та непоодинокі запевнення держсекретаря Р. Тіллерсона, що головна вимога США полягає у забезпеченні відмови КНДР від ядерного статусу політичними методами. В обмін на це США готові обіцяти, що не намагатимуться змінити чи скинути північнокорейський режим, не наполягають на прискоренні об'єднання Південної та Північної Кореї й не робитимуть спроб перетину американськими військами 38-ї паралелі [6].

- Політика на Близькому Сході позначена переосмисленням реальних можливостей та укладенням нових тактичних домовленостей. Адміністрація Д. Трампа відмовилася від офіційних закликів до повалення режиму Б. Асада в Сирії й водночас збільшила обсяги підтримки іракській армії та курдському ополченню. Попри попередні наміри адміністрація не скасувала участь США в міжнародній угоді щодо іранської ядерної програми. Загальним пріоритетом близькосхідної політики вважається опора на Ізраїль, Саудівську Аравію та блок монархій Перської затоки, які мають становити сукупну силу проти Ірану.

- Нова стратегія в Афганістані, проголошена 22 серпня 2017 р., засвідчила відтермінування планів повного виведення американських військ. За президентства Б. Обами їх чисельність була скорочена з 90 тис у 2011 р. до 8,4 тис. на початок 2017 р. Нові нормативи передбачають збільшення американського контингенту, ймовірно до 14-15 тис. військових, та можливість відновлення їх участі у бойових операціях.

- У відносинах з європейськими країнами політичне керівництво США надає відверту перевагу двосторонньому формату. Загострення суперечностей між США та низкою урядів країн ЄС вказує на глибокі розбіжності, що навряд чи можна пояснити суто прагматичними інтересами чи ціннісними уподобаннями.

- Прихід Д. Трампа до влади супроводжувався гіпертрофованою артикуляцією російського фактору в громадсько-політичному житті США в зв'язку з розслідуванням втручання російських урядових відомств у президентські вибори. Попри висловлені представниками адміністрації Д. Трампа вельми гострі оцінки політики Росії, його оточення не відкидало можливості досягнення компромісів. Хоча під тиском Конгресу адміністрація Д. Трампа була змушена відмовитися від намірів масштабної «геополітичної змови» з Москвою, Державний департамент зберігав налаштованість на пошук домовленостей з Китаєм щодо врегулювання кризи на Корейському півострові та з Росією в контексті стабілізації ситуації в Сирії та Україні.

В новій редакції стратегії національної безпеки США, підписаній Д. Трампом 12 грудня 2017 р., серед загроз міжнародній безпеці фігурують Росія та Китай як держави-ревізіоністи, які підривають міжнародний порядок та ігнорують верховенство права, Іран і Північна Корея як «режими-відступники» та недержавні терористичні угруповання. Відзначається, що Москва задіяла «комбіновані методи саботажу, дезінформації та пропаганди», які провокують кризу довіри, а Пекін вдається до «економічної агресії». Документ підтверджує, що головними зовнішньополітичними цілями США залишаються глобальне домінування та підтримання миру «з позиції сили» [7]. СНБ-2017 переслідує мету захисту американського способу життя, забезпечення добробуту американського народу, збереження миру за допомогою сили і просування американського впливу. З цією метою адміністрація США має намір підтримувати «сприятливий для США баланс сил» [7, р. II].

В концептуальному відношенні відмову від розуміння міжнародної ситуації як однорідного стану миру чи війни можна вважати найбільш серйозним висновком СНБ-2017. В документі зазначено, що жорстка

міжнародна конкуренція між провідними державами стала постійним явищем на світовій арені. Тому державним структурам США, котрі схильні сприймати світ у бінарних термінах, таких як «стан або миру, або війни», слід відмовитися від спрощеного сприйняття дійсності [7, р. 28]. Адже супротивники США, вдаючись до тих чи інших кроків, не воюють з ними в американському розумінні цього поняття. Тому для просування власних інтересів США слід прийняти відповідні «правила гри» й суттєво підвищити свою конкурентоспроможність на геополітичній арені [7, р. 32].

Європейські критики Д. Трампа акцентують увагу на його відступі від традицій трансатлантичної солідарності. Проте змістовно проблема видається набагато глибшою. Накопичення державного боргу в понад 20 трлн. дол., зростання дефіциту торговельного балансу, наслідки деіндустріалізації та конкурентні втрати стали головними передумовами та мотиваційними чинниками зовнішньополітичних експериментів адміністрації Д. Трампа. Вони засвідчили пошук нової моделі безпекового та зовнішньополітичного позиціонування на кшталт розробленої на експертному рівні ще в 1990-х рр. стратегії офшорного балансування, згідно з якою США матимуть змогу скоротити зарубіжну військову, а подекуди – й політичну присутність. Водночас проголошена ставка на прагматизм поєднується з обіцянками провадити політику «з позиції сили» та планами модернізації збройних сил, які гарантують провідну роль США в міжнародній системі. Однак ці плани й декларації не дають відповіді, яким чином США можуть вирішити головні зовнішньополітичні проблеми, такі як регіональна криза на Середньому Сході, в епіцентрі якої залишається війна в Сирії та Іраку, ядерна програма Північної Кореї та багаторічна воєнна кампанія проти ісламського екстремізму в Афганістані. До того ж ситуацію ускладнюють рішення, зумовлені суто ідеологічними уподобаннями, на кшталт визнання Єрусалиму столицею Ізраїлю.

В контексті політичних змін у євроатлантичному регіоні все більш очевидним видається небажання політичного керівництва США брати на себе відповідальність за подолання кризи європейської безпеки. Така тенденція зумовлює неминучість суттєвого перегляду відносин між США та ЄС і новий розподіл ролей у НАТО.

Попри тривалі дискусії та рішення, ухвалені в 2016-2017 рр., лідери ЄС і досі не знайшли адекватного співвідношення між спільною політикою безпеки і оборони ЄС і компетенцією НАТО. Адже до НАТО входять не всі члени ЄС, а серед самих країн-членів ЄС не всі беруть участь у програмах оборонного співробітництва. Навіть за умови створення Євроармії, в осяжній перспективі європейці навряд чи зможуть побудувати власну європейську систему стримування, спроможну забезпечувати захист простору ЄС і територій країн-членів. До того ж, власна повномасштабна система оборони ЄС бачиться не тільки витратним, але й внутрішньо нестабільним проектом, який може спричинити небажані побічні наслідки у формі загострення суперечностей зі США та деградації НАТО.

З другого боку стрімке охолодження в відносинах зі США підштовхує лідерів ЄС переглядати орієнтири міжнародної стратегії та навіть модифікувати

завдання власного інтеграційного проекту. Скорочення ролі США в європейських справах змушує провідні країни ЄС брати на себе непритаманну дотепер відповідальність за гарантування безпеки євроатлантичного регіону й шукати новий баланс відносин з США і Великою Британією як з «колишніми трансатлантичними державами-лідерами» аби зберегти потенціал для відновлення багатосторонньої координації позицій у межах «колективного Заходу» за більш сприятливих умов у майбутньому.

Використані джерела та література:

1. Айкенберри Дж. Будущее либерального мирового порядка / РСМД. 9 августа 2016 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.russiancouncil.ru/inner/?id_4=8007#top-content
2. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. – Brussels, June 2016. – 56 p.
3. Пакет мер ЕС в сфере безопасности и обороны / European External Action Service. 19/10/2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/17110/пакет-мер-ес-в-сфере-безопасности-и-обороны_ru
4. Trump's Speech to Congress: Video and Transcript // The New York Times. – 2017. – Feb. 28.
5. H.R. 3364 Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (An Act to provide congressional review and to counter aggression by the Governments of Iran, the Russian Federation, and North Korea, and for other purposes). 115th Congress (2017-2018). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/3364/all-info>
6. U.S. would like dialogue with North Korea at some point: Tillerson / Reuters. World News. – 2017. – Aug 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mobile.reuters.com/video/2017/08/01/us-would-like-dialogue-with-north-korea?videoId=372231208&videoChannel=117760>
7. Trump D.J. National Security Strategy of the United States of America. December 2017. – Washington, DC: The White House, 2017. – VI, 56 p.